

Radosław Żurawski vel Grajewski

**Z HISTORII DZIAŁAŃ POLITYCZNYCH EDVARDA BENEŠA WOBEC
WŁADZ BRYTYJSKICH
(MARZEC 1939–LIPIEC 1940)**

Katastrofa, jaką dla I Republiki Czechosłowackiej była konferencja w Monachium, przesądziła losy międzywojennej państwowości Czechów i Słowaków. Wkroczenie na jej terytorium wojsk niemieckich 15 marca 1939 r. i okupacja Czech i Moraw wpisywały się w logikę całego ciągu wydarzeń uruchomionych jesienią 1938 r. w wyniku podjętych wtedy decyzji oznaczających kapitulację wobec żądań Hitlera zarówno mocarstw zachodnich, Francji i Wielkiej Brytanii, jak i Pragi. Jednocześnie jednak wypadki z marca 1939 r. stwarzały nową sytuację międzynarodową kreowaną przez działania Wehrmachtu siłą faktów dokonanych z wyraźnym pogwałceniem porozumień monachijskich. Szok, jaki wywołały one w Paryżu i Londynie, zapoczątkował koniec prowadzonej dotychczas wobec Niemiec polityki appeasementu. To z kolei umożliwiło emigracji czechosłowackiej wywodzącej się ze środowisk nie akceptujących skutków Monachium podjęcie, początkowo ograniczonych a z czasem coraz śmielszych, działań zmierzających do ich obalenia przy oparciu się na współpracy z Wielką Brytanią i Francją.

Opisywana w artykule problematyka mieści się w zasadzie w cezurach chronologicznych wyznaczonych upadkiem II Republiki Czecho-Słowackiej w marcu 1939 r. i uznaniem tymczasowego rządu czechosłowackiego w Wielkiej Brytanii w lipcu 1940 r. Oba wydarzenia stanowiły istotny przełom dla rozwoju badanego zagadnienia i w moim przekonaniu usprawiedliwiają podjętą w tym względzie decyzję.

Materiał źródłowy stanowiący podstawę niniejszego opracowania jest wynikiem wstępnej kwerendy w Archiwum Instytutu Tomáša Garrigue Masaryka i Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych ČR w Pradze.

Wykorzystane zostały także wydawnictwa dokumentów związanych z działalnością dyplomacji czechosłowackiej na emigracji – w tym przede wszystkim *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Acta Occupationis Bohemiae & Moraviae*, díl 1, Praha 1966, oraz ostatnio wydana, bardzo interesująca, choć dla opracowywanego tematu mniej przydatna, publikacja *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945. Dokumenty, díl 1 (březen 1939 – červen 1943)*, Praha 1998. Cennym uzupełnieniem okazały się również pamiętniki i prace Beneša dotyczące jego działalności emigracyjnej w owym okresie oraz cytowana w przypisach literatura przedmiotu. Wśród niej najistotniejsze są opublikowane niedawno opracowania pióra czeskiego historyka J. Kuklíka¹, przynoszące rzetelną wiedzę o kształtowaniu się władz czechosłowackich na uchodźstwie i zasadach ich funkcjonowania. W historiografii polskiej najbliższe omawianej problematyce są dwa artykuły A. Essena². Ukazują one jednak działalność czechosłowackiego wychodźstwa politycznego w przededniu wybuchu II wojny światowej i na jej początku na szerszym tle jego aktywności międzynarodowej, nie rozpatrując głębiej stosunków czechosłowacko-brytyjskich.

Prześledzenie procesu kształtowania się celów polityki niepodległościowego wychodźstwa czechosłowackiego skupionego wokół osoby prezydenta Edvarda Beneša wobec Wielkiej Brytanii jest głównym zadaniem prezentowanego artykułu. Niniejszy szkic stanowi wstępną analizę problematyki i jest daleki od wyczerpania tematu. Stopień zaawansowania badań pozwala mi jednak mieć ambicje sformułowania głównych tez dotyczących omawianego zagadnienia i wskazania ogólnych kierunków działań dyplomacji Beneša.

Były prezydent Czechosłowacji, pod naciskiem niemieckim wywieranym na rząd II Republiki i za radą przybyłego z Londynu swego bratanka Bohuša Beneša, opuścił Pragę jeszcze w październiku 1938 r. i wyjechał do Wielkiej Brytanii. Był przekonany, że Anglia w dalszej perspektywie odegra decydującą rolę w walce przeciw Niemcom, podczas gdy Francję – dawnego najważniejszego sojusznika Czechosłowacji – oskarżał o zdradę³. Nad Tamizą wokół jego osoby zaczęło gromadzić się środowisko czechosłowackiej

¹ J. Kuklík, *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945. Právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*, Praha 1998; idem, *Vznik Československého Národního Výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940*, Praha 1996.

² A. Essen, *Międzynarodowa działalność emigracji czechosłowackiej w latach 1939–1940*, [w:] *Niemcy w polityce międzynarodowej 1919–1939. Na przelomie pokoju i wojny 1939–1941*, red. S. Sierpowski, Poznań 1992, s. 381–392; idem, *Próby wprowadzenia sprawy czechosłowackiej na arenę międzynarodową w 1939 roku*, [w:] *Droga ku wojnie. Polityka europejska i amerykańska w przededniu II wojny światowej*, red. T. Kisielewski, Bydgoszcz 1999, s. 115–133. (Problematyka poruszana w obu artykułach A. Essena jest bardzo do siebie podobna a miejscami ich tekst jest niemal identyczny).

³ E. Čejka, *Československý odboj na Západě (1939–1945)*, Praha 1997, s. 23.

emigracji politycznej przeciwnej porządkowi monachijskiemu. Jego pierwszymi współpracownikami byli Jan Masaryk – poseł czechosłowacki w Wielkiej Brytanii, który po Monachium podał się do dymisji, dr Jaroslav Drábek – prawnik utrzymujący kontakty z krajem i pułkownik Josef Kalla – czechosłowacki attaché wojskowy w Londynie⁴. Mimo, że Beneš był osobistością bardzo dobrze znaną w świecie polityki, trzeba wyraźnie podkreślić, że w owym okresie nie miał mandatu do reprezentowania kogokolwiek. Władze brytyjskie i francuskie, będące sygnatariuszami porozumień monachijskich uznawały w pełni legalność władz Czecho-Słowacji z Emilem Háchą na czele. W tych warunkach były prezydent I Republiki mógł być przyzywany w zachodnich kręgach politycznych tylko jako osoba prywatna. Jego sytuacja wobec rządu w Pradze, rozpaczliwie starającego się ratować resztki państwowości czechosłowackiej zagrożone rosnącym naciskiem niemieckim, była także niezmiernie delikatna. Już w grudniu 1938 r. otrzymywał stamtąd ostrzeżenia polecające mu zaprzestać działalności w Londynie, która, zdaniem polityków praskich, utrudniała im manewrowanie wobec Berlina. W lutym 1939 r. Beneš podjął decyzję opuszczenia Wielkiej Brytanii i wyjazdu do Stanów Zjednoczonych. Tam też zastały go wypadki z 15 marca 1939 r., ostatecznie niszczące byt polityczny Republiki Czecho-Słowackiej, ale jednocześnie otwierające na arenie międzynarodowej szersze możliwości walki o jej przywrócenie.

Zajęcie Czech przez Niemcy i ogłoszenie całkowicie zależnego od Berlina Protektoratu Czech i Moraw wywarło poważny wpływ zarówno na postawę mocarstw wobec kwestii czechosłowackiej, jak i na zachowanie w zasadzie lojalnej do tej pory wobec Pragi czechosłowackiej służby dyplomatycznej. Pierwszym, który na forum międzynarodowym sprzeciwił się działaniom Niemiec, był poseł czechosłowacki w Waszyngtonie – pułkownik Vladimír S. Hurban. Już jesienią 1938 r. nie notyfikował on rządowi Stanów Zjednoczonych umowy monachijskiej, ustąpienia Beneša i elekcji Háchy. Po aneksji niemieckiej z 15 marca 1939 r. poinformował zaś Departament Stanu, że nie uznaje okupacji Czechosłowacji i że pozostaje na swym stanowisku reprezentując Republikę i odmawiając podporządkowania się Niemcom⁵. Również Beneš poczuł się zwolniony od wszelkich względów na traktat monachijski i rząd w Pradze. Postanowił występować odtąd jako drugi prezydent I Republiki Czechosłowackiej siłą zmuszony przez Niemców do ustąpienia z urzędu i do emigracji, ale, w tych okolicznościach, nadal mający prawo reprezentować Czechosłowację. Telegram w tym duchu wysłał 16 marca do prezydenta Stanów Zjednoczonych Franklina Delano Roosevelta,

⁴ E. Beneš, *Memoirs of dr [...] From Munich to New War and New Victory*, London b.d.w., s. 52.

⁵ *Czechoslovakia Fights Back. A Document of the Czechoslovak Ministry of Foreign Affairs*, Washington D.C. 1943, s. 177.

premiera Wielkiej Brytanii Arthura Neville'a Chamberlaina, premiera Francji Édouarda Daladiera a także do Maksima Litwinowa – ludowego komisarza spraw zagranicznych ZSRR i do sekretarza generalnego Ligi Narodów Josepha Avenola. Protestował w nim przeciw agresji niemieckiej i prosił o odmowę uznania jej skutków⁶. Pierwsi zareagowali Amerykanie. Już 17 marca podsekretarz stanu Sumner Welles wydał oświadczenie, że USA nie uznają legalności dokonanego przez Rzeszę aktu. Stanowisko to znalazło swe potwierdzenie w oficjalnej nocie z 20 marca i w liście prezydenta Roosevelta do Beneša wystosowanym tydzień później⁷. Władze amerykańskie natomiast nadal uznawały płk. Hurbana za reprezentanta Czechosłowacji.

Rządy brytyjski i francuski dopiero po zajęciu stanowiska w tej sprawie przez Waszyngton i pod jego wpływem odpowiedziały na notę niemiecką deklarującą utworzenie Protektoratu Czech i Moraw. Foreign Office i Quai d'Orsay oficjalne noty protestacyjne wystosowały do Berlina 18 marca. Brytyjczycy wyraźnie oświadczyli, że „Rząd Jego Królewskiej Mości został zmuszony uznać wypadki ostatnich dni za oczywiste pogwałcenie porozumienia monachijskiego i ducha, w którym sygnatariusze tego porozumienia zaangażowali się we współpracę dla pokojowego rozwiązania wszystkich kwestii europejskich”. Nota odmawiała też legalności zmianom, dokonywanym przez Niemców w Czechosłowacji⁸. Dyplomaci czechosłowaccy w Londynie – chargé d'affaires Karel Lisický i w Paryżu – poseł Štefan Osuský, za przykładem płk. Hurbana wypowiedzieli posłuszeństwo władzom praskim, a rządy przy których byli oni akredytowani, pod wpływem prezydenta Roosevelta zaakceptowały to zachowanie. Swą działalność kontynuowało także przedstawicielstwo ČSR w Warszawie kierowane przez dr. Jurija Slavika⁹. Biorąc pod uwagę fakt, że Związek Sowiecki od początku deklarował swój sprzeciw wobec polityki monachijskiej, w marcu 1939 r. powstała sytuacja, w której cztery światowe mocarstwa uznawały istniejące na swym terytorium poselstwa ČSR za legalne, odmawiając jednocześnie podobnego uznania dla skutków akcji niemieckiej. Pozwalało to grupie Beneša sfor-

⁶ 1939, 16. března, Chicago. – Prohlášení E. Beneše zaslané F. D. Rooseveltovi, N. Chamberlainovi, E. Daladierovi a M. M. Litvinovovi, obsahující protest proti obsazení Česko-Slovenska, [w:] *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945. Dokumenty, díl 1 (březen 1939 – červen 1943)*, Praha 1998, s. 42–43 lub: Telegram Dr E. Beneše prezidentu F. D. Rooseveltovi ze dne 16 března 1939, [w:] E. Beneš, *Šest let exilu a druhé světové války*, Praha 1947, s. 433–434; też: E. Beneš, *Odsun Němců. Výbor z pamětí a projevů doplněný edičními přílohami*, k vydání připravila Věra Olivová, Praha 1995, s. 71–72; idem, *Memoirs...*, s. 65.

⁷ *Odpověď' presidenta Spojených Států Severoamerických F. D. Roosevelta ze dne 27. března 1939*, [w:] E. Beneš, *Šest let exilu...*, s. 434.

⁸ E. Beneš, *Memoirs...*, s. 69; A. Essen, *Międzynarodowa działalność...*, s. 381 i 386; idem, *Próby...*, s. 120.

⁹ *Czechoslovakia Fights Back...*, s. 177–178; A. Essen, *Próby...*, s. 117–118.

mułować twierdzenie o zachowaniu ciągłości legalnego istnienia I Republiki, znajdującej się, według tej interpretacji jedynie czasowo pod okupacją niemiecką.

Mimo deklaracji brytyjskiej z 18 marca, stanowisko Foreign Office wobec wytworzonej nowej sytuacji w sprawie czechosłowackiej nie było jednoznaczne. Londyn – podobnie jak Paryż – uchylił się od zobowiązań wynikających z udzielonych w Monachium gwarancji nowym granicom ČSR. Wskazywano na zgodę prezydenta Háchy na żądania niemieckie i faktyczny rozpad od wewnątrz podmiotu politycznego, któremu udzielono gwarancji z chwilą powstania niepodległego (w praktyce całkowicie zależnego od Berlina) państwa słowackiego, pod przewodnictwem księdza Jozefa Tiso. W maju 1939 r. władze brytyjskie uznały *de facto* istnienie niepodległej Słowacji i wyraziły zgodę na przyjęcie w Londynie słowackiego konsula Pavla Milana Harminsa. Jeszcze w tym samym miesiącu, na żądanie Hitlera, wydano Berlinowi czechosłowackie złoto zdeponowane w Bank of England. Protesty Jana Masaryka wystosowywane pod adresem władz brytyjskich nie przyniosły w tym względzie żadnego rezultatu. Latem Wielka Brytania uznała także faktyczne istnienie Protektoratu. Foreign Office rozważało wtedy nawet możliwość zamknięcia przedstawicielstwa ČSR¹⁰.

W tej sytuacji przed niepodległościowymi środowiskami emigracji czechosłowackiej pojawiły się dwa pilne zadania. Po pierwsze należało wytworzyć jeden ośrodek polityczny, który mógłby koordynować akcję dyplomatyczną tych placówek ČSR, które nie podporządkowały się władzom Protektoratu i jednocześnie starać się o uznanie swej roli reprezentanta sprawy niepodległej Czechosłowacji na arenie międzynarodowej. Po drugie trzeba było natychmiast podjąć akcję zapobiegającą ewentualnemu uznaniu przez mocarstwa zachodnie zmian dokonywanych przez Niemców na terytorium ČSR i stworzyć program odbudowy niepodległego państwa czechosłowackiego.

Już 19 marca 1939 r., po dyskusji w gronie konsulów czechosłowackich w Chicago, zaproponowano przebywającemu w Stanach Zjednoczonych Benešowi objęcie przewodnictwa planowanej działalności. Pozostający z nim w stałym kontakcie Jan Masaryk natychmiast wrócił do Londynu, gdzie nawiązał współpracę z chargé d'affaires Karlem Lisickým, cieszącym się poparciem Foreign Office. Zaraz po 15 marca do dyspozycji byłego prezydenta I Republiki oddał się też pułkownik František Moravec – szef czechosłowackiej służby informacyjnej, który dzień przed wkroczeniem Niemców do Czech i Moraw odleciał do Londynu wraz z zespołem swych współpracowników i najważniejszą częścią tajnego archiwum¹¹. W Wielkiej Brytanii przebywali

¹⁰ E. Čejka, *op. cit.*, s. 53–54; J. Kuklík, *Londýnský exil...*, s. 46–48; idem, *Vznik Československého Národního Výboru...*, s. 17–18; A. Essen, *Próby...*, s. 119; E. Táborský, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, Praha 1993, s. 60–61.

¹¹ F. Moravec, *Špión, jemuž nevěřili*, Praha 1990, s. IX i 224.

także dr Hubert Ripka, urzędnik czechosłowackiego ministerstwa spraw zagranicznych, który opuścił Czechosłowację jeszcze przed okupacją, i Jaroslav Smutný – były czechosłowacki konsul w Turcji¹². Do uznania przywództwa Beneša wśród emigracji czechosłowackiej i w kraju było jednak daleko. Część z przebywających na wygnaniu polityków słowackich nie chciała powrotu do stanu sprzed Monachium. Spodziewany wybuch wojny mocarstw zachodnich z Niemcami, nawet po jej zwycięskim zakończeniu, także nie musiał wcale oznaczać przywrócenia Czechosłowacji w jej przedmonachijskich granicach. Kwestia ta dotyczyła bowiem nie tylko Niemiec, ale także Węgier (które w listopadzie 1938 r. zaanektowały południową Słowację i pas terytorium na południu Rusi Podkarpackiej, a w marcu 1939 r. pozostałą część tej ostatniej krainy) i Polski (która zajęła Zaolzie)¹³. Starania o nieuznanie tych aneksji podjął Beneš będąc jeszcze w Stanach Zjednoczonych. Dnia 13 maja 1939 r. wystosował protest przeciwko akcji węgierskiej skierowany do Sekretarza Generalnego Ligi Narodów, przesłany także na ręce ministrów spraw zagranicznych Francji, Wielkiej Brytanii i ZSRR z prośbą o poparcie¹⁴. Stwierdził w nim pogwałcenie zarówno fundamentalnych artykułów Paktu Ligi Narodów, jak i ogólnych zasad prawa międzynarodowego. Warto zauważyć, że występował przy tym jako dawny prezydent Republiki, która w jego interpretacji wciąż kontynuowała swą legalną egzystencję, choć poddana czasowo okupacji nie miała możliwości przedstawienia swych praw w Genewie. Przypominając swą wieloletnią działalność na forum Ligi Narodów, mógł jednak podpisać przedstawianą notę jedynie jako profesor Uniwersytetu w Chicago. Z tego też powodu odmówiono oficjalnej dyskusji w Radzie Ligi Narodów nad telegramem Beneša, jako przysłanym przez osobę prywatną, a nie rząd ČSR. Dopiero dzięki ambasadorowi ZSRR, który przyjął na Moskwę obowiązek podania tego protestu w imieniu ČSR, nadano sprawie bieg. Zanim jednak doszło do dyskusji, wybuchła wojna i sytuacja zmieniła się radykalnie¹⁵.

W lipcu 1939 r. Beneš wrócił do Londynu. O ile jesienią 1938 r., choć miał wielu sympatyków w sferach pozarządowych, Foreign Office odnosiło się do niego z nieufnością, o tyle po powrocie ze Stanów Zjednoczonych klimat polityczny wokół niego i jego współpracowników w Wielkiej Brytanii

¹² *Ibidem*, s. 225.

¹³ V. Shandor, *Carpatho-Ukraine in the Twentieth Century. A Political and Legal History*, Cambridge, Massachusetts 1997, s. 193–260; H. Batowski, *Europa zmierza ku przepaści*, Poznań 1989, s. 30–85 i 235–250.

¹⁴ 1939, 13. května, Pittsburgh. – *Dopis E. Beneše G. Bonnetovi, lordu Halifaxovi a V. M. Molotovovi s textem telegramu Společnosti národů obsahujícím protest proti okupaci Česko-Slovenska*, [w:] *Československo-sovětské vztahy...*, s. 50–52.

¹⁵ E. Beneš, *Memoirs...*, s. 71–73. A. Essen, *Międzynarodowa działalność...*, s. 386; *idem*, *Próby...*, s. 121.

nico się ocieplił. Powitanie nad Tamizą było jednak pełne dawnej rezerwy. Na londyńskim dworcu kolejowym Victoria, wśród oczekujących na przyjazd Beneša uchodźców czechosłowackich znalazł się jedynie niskiej rangi urzędnik Foreign Office, który w dodatku oznajmił przyjeżdżającemu, że Wielka Brytania ofiaruje mu azyl pod warunkiem, że nie będzie się on angażował w działalność polityczną. Choć Beneš zdawał sobie sprawę, że jest to jedynie formalne oświadczenie, poczuł się tą sytuacją nieprzyjemnie dotknięty a winę za nią przypisał osobiście Chamberlainowi – jako twórcy porozumienia monachijskiego¹⁶. Jednak zaraz po 20 lipca, z inicjatywy Winstona Churchilla i Anthony'ego Edena, Beneš otrzymał od grupy parlamentarzystów zaproszenie na lunch z udziałem reprezentacji wszystkich partii wchodzących w skład parlamentu. Spotkanie planowane na 27 lipca miało dać okazję do demonstracji politycznej na rzecz ČSR. Zebraniu przewodniczył W. Churchill, który wygłosił przemówienie wyrażające poparcie dla Beneša. Wyraźnie wzruszony deklarował przy tym, że bez Czechosłowacji niemożliwe jest ustanowienie pokoju w Europie. Spotkaniu temu nie nadano publicznego rozgłosu, ale byli na nim obecni wszyscy ważniejsi politycy i Beneš odczytał je jako ważny krok świadczący o olbrzymich zmianach w nastawieniu Wielkiej Brytanii do Czechosłowacji i Niemiec¹⁷.

Mimo to, w obliczu narastającego napięcia w stosunkach międzynarodowych i zbliżającej się wojny, do września 1939 r. czechosłowackiej emigracji politycznej nie udało się zrealizować żadnego z dwóch założonych celów. Przy deklarowanej woli porozumienia, nie osiągnięto jedności wewnętrznej, kontynuując dyskusję pomiędzy Benešem a Osuským tak nad personalnym przewodnictwem w obozie niepodległościowym na emigracji, jak i nad jego programem. To z kolei utrudniało powołanie jednego organu koordynującego akcję dyplomatyczną i zdobycie dla niego statusu reprezentanta sprawy czechosłowackiej na arenie międzynarodowej. Beneš, formułując w sierpniu 1939 r. cele i zasady czechosłowackiej polityki zagranicznej musiał nadal wskazywać na konieczność stworzenia wszędzie jednolitego politycznego i wojskowego kierownictwa oraz utrzymania urzędów, poselstw i konsulatów dawnej Republiki, jako wyrazu kontynuacji jej ciągłości prawnej. „Jest to jedna z naszych pierwszych politycznych i obywatelskich powinności w dzisiejszych ciężkich czasach” – pisał. Ponadto zabraniał

¹⁶ F. Moravec, *op. cit.*, s. 226.

¹⁷ E. Beneš, *Memoirs...*, s. 81–84. Oceniając wspomniane przemówienie Beneš zauważył, że: „Wypowiadając te słowa Churchill był tak głęboko poruszony, że jego oczy wypełniły się łzami”. Aż tak emocjonalna reakcja Churchilla wydaje się mało wiarygodna. Nawet jeśli pozostawiony przez Beneša nieco egzaltowany opis wzruszenia brytyjskiego męża stanu rodzi wątpliwości, tym bardziej staje się świadectwem, iż chciał on nadać owemu spotkaniu istotną rangę przełomu w stosunku brytyjskich elit politycznych do sprawy czechosłowackiej. Patrz też: E. Táborský, *op. cit.*, s. 62.

przyjmowania pieniędzy od obcych na cele propagandowe, polityczne czy wojskowe, oraz zakazywał podejmowania jakichkolwiek zobowiązań wobec innych państw, przypominając, że takiego mandatu grupa Beneša od nikogo nie otrzymała¹⁸. Aby być stroną porozumień międzynarodowych i móc liczyć na pomoc mocarstw w prowadzeniu dalszej akcji politycznej, należało pilnie wyłonić spośród czechosłowackiego środowiska emigracyjnego jakieś struktury władzy narodowej oraz uzyskać dla nich uznanie mocarstw wkraczających właśnie w otwarty konflikt zbrojny z Niemcami.

Już w dniu wypowiedzenia wojny Rzeszy przez rządy Wielkiej Brytanii i Francji – 3 września – Beneš wystosował telegramy do premierów obu gabinetów i do władz polskich. Deklarował w nich całkowite poparcie dla aliantów, oraz oświadczał, że ziemie Czechów i Słowaków są także w stanie wojny z Niemcami. Jedynie premier brytyjski Chamberlain 9 września przesłał w odpowiedzi krótkie podziękowanie, wyrażając przy tym nadzieję na oswobodzenie narodu czeskiego z obcego jarzma¹⁹. Zwraca uwagę fakt, że w żadnym z telegramów nie używano terminów: „Czechosłowacja”, „czechosłowacki”, a w depeszy brytyjskiej ograniczono się nawet jedynie do stwierdzenia odnoszącego się wyłącznie do narodu czeskiego w ogóle nie wspominając o Słowakach. Odpowiedzi od władz francuskich i polskich, wśród których dominował niechętny stosunek do osoby Beneša, nie nadeszły. Zarówno w Paryżu, jak i w Warszawie nie życzone sobie, aby ten polityk odgrywał czołową rolę wśród emigracji czechosłowackiej. Dla Francuzów, popierających słowackie dążenia autonomiczne, całkowicie przeciwny im Beneš byłby partnerem niewygodnym. Polskie MSZ, kierowane wciąż przez płk. Józefa Becka, na podstawie doświadczeń wynikających z dotychczasowych relacji, oceniało byłego prezydenta I Republiki Czechosłowackiej jako polityka zdecydowanie niechętnego Polsce. Wśród opozycyjnych środowisk polskich mających wkrótce utworzyć na uchodźstwie rząd gen. Władysława Sikorskiego, z podobnych względów także nie cieszył się on sympatią²⁰.

Foreign Office prezentowało wyraźnie przychylniejszy stosunek do grupy Beneša. Już 19 września mianowano specjalnego łącznika do kontaktów pomiędzy nią a brytyjskim MSZ. Został nim Robert H. Bruce Lockhart – zaprzyjaźniony z J. Masarykiem, był sekretarz ekonomiczny poselstwa

¹⁸ Dokument nr 1, 1939 srpen 16. Londýn – Dopis E. Beneše poslanci Fr. Schwartzovi v Londýně..., [w:] *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Acta Occupationis Bohemiae & Moraviae*, díl 1, k vydání připravila Libuše Otáhalová a Milada Červinková, Praha 1966, (dalej AOB&M) s. 17–18.

¹⁹ *Telegram Dr E. Beneše předsedovi britské vlády Nevillu Chamberlainovi ze dne 3 září 1939*, [w:] E. Beneš, *Šest let exilu...*, s. 435; *Dne 9 září 1939 zaslal min předseda Chamberlain tuto odpověď*, [w:] *ibidem*, s. 435. Patrz też E. Beneš, *Memoirs...*, s. 86–87.

²⁰ T. Kisielewski, *Federacja środkowo-europejska. Pertraktacje polsko-czechosłowackie 1939–1943*, Warszawa 1991.

Wielkiej Brytanii w Pradze w latach 1919–1922. Za jego to pośrednictwem rozpoczęły się także rozmowy z lordem Edwardem Woodem Halifaxem – brytyjskim ministrem spraw zagranicznych. Według relacji Beneša, Halifax w pierwszych słowach konwersacji przyznał się do odpowiedzialności Wielkiej Brytanii za rozwój wypadków spowodowany decyzjami monarchijskimi. Beneš przeszedł do porządku nad tymi stwierdzeniami²¹, starając się skierować rozmowę na tematy dotyczące współpracy wojskowej i ustanowienia politycznej reprezentacji Czechosłowacji w postaci rządu tymczasowego lub nawet posiadającego ostateczne uznanie. Halifax generalnie zgadzał się z postulatami Beneša, ale nie podjął decyzji odkładając ją na później i uzależniając od rozwoju wydarzeń. Prosił jedynie o kontynuowanie przygotowań i informowanie Foreign Office o ich postępach²². Oznaczało to faktyczne uchYLENIE się Brytyjczyków od jakichkolwiek zobowiązań.

Nie zniechęcony tym Beneš próbował w końcu września wpłynąć na zmianę stanowiska Foreign Office wystosowując pod jego adresem notę pod tytułem: *Czechoslovak Provisional Government*, informującą o „wewnętrznym” utworzeniu rządu czechosłowackiego i podającą jego skład²³. Faktycznie decyzja o owym „wewnętrznym” powołaniu czechosłowackiej władzy wykonawczej na emigracji zapadła 12 września w Paryżu, gdzie stosowny dokument podpisali przedstawiciele tamtejszego wychodźstwa czechosłowackiego – gen. Sergej Ingr i dr Edouard Outrata²⁴. Beneš w swym memorandum dla Foreign Office proponował powołanie także czechosłowackiej Rady Narodowej, która miałaby być organem doradczym i sprawować funkcje kontrolne wobec rządu stanowiąc formę tymczasowego parlamentu na wygnaniu, złożonego z polityków i ekspertów narodowości czeskiej, słowackiej i niemieckiej, reprezentujących wszystkie warstwy społeczeństwa. Ponadto wskazywał na konieczność utworzenia czechosłowackich jednostek wojskowych na terytorium Wielkiej Brytanii, podając za przykład pozytywny stosunek władz francuskich do podobnych inicjatyw. Pomimo tych starań stanowisko Foreign Office nie uległo zmianie. Brytyjczycy nadal odmawiali uznania powołanych władz tymczasowych, nie podejmowali rozmów w sprawie armii czechosłowackiej, a samego Beneša traktowali jak osobę prywatną. Co więcej, brytyjski ambasador we Francji 6 października złożył na ręce władz

²¹ Od początku emigracji Beneš przestrzegał swych współpracowników przed publicznym oskarżaniem Francji i Wielkiej Brytanii o skutki wynikłe z umowy monachijskiej. Obawiał się, aby zbyt ostre potępienie roli, jaką odegrały oba mocarstwa w rozpadzie Czechosłowacji, nie zraziło do sprawy czechosłowackiej polityków opozycyjnych, zwłaszcza brytyjskich, krytykujących appeasement. – List E. Beneša do H. Ripki z 21 III 1939 r., [w:] E. Táborský, *op. cit.*, s. 55–56.

²² E. Beneš, *Memoirs...*, s. 87–88; F. Moravec, *op. cit.*, s. 232.

²³ J. Kuklík, *Vznik Československého Národního Výboru...*, s. 24–25.

²⁴ Archiv Ústavu Tomáše Garrigue Masaryka (dalej AÚ TGM), fond 38, sign. 66/1, počet listů 68, s. 2 (kopie s. 1,3).

francuskich protest przeciwko ich postępowaniu w sprawie armii czechosłowackiej i planowanego rządu tymczasowego. Interwencja brytyjska powstrzymała gabinet francuski od uznania formujących się władz czechosłowackich. Oba zachodnie mocarstwa czuły się w pewien sposób związane umowami monachijskimi wobec Węgier i Włoch, których stanowisko w toczącej się wojnie nie było jeszcze rozstrzygnięte. Te względy nakazywały politykom brytyjskim ostrożność w postępowaniu w omawianej kwestii²⁵. Chamberlain pytany 11 października w Izbie Gmin o stosunek rządu JKM do nowego rządu czechosłowackiego w Paryżu, w świetle uznania przez Wielką Brytanię Rządu Polskiego na emigracji, twierdził, że oficjalnie nic mu nie wiadomo o jego utworzeniu²⁶.

Październikowa podróż Beneša do Paryża, podczas której premier Daladier odmówił spotkania się z nim, przekonała go o niechęci Francuzów do jego osoby i o poparciu władz francuskich dla Osuskýego. W tej sytuacji swoje nadzieje nadal mógł wiązać głównie z Wielką Brytanią²⁷. Po powrocie do Londynu spotkał się 25 października z podsekretarzem stanu w Foreign Office sir Alexandrem G. M. Cadoganem i zdał mu relację z przebiegu rokowań w sprawie uznania przez Francuzów czechosłowackich władz na uchodźstwie. Skoro formuła powołania rządu tymczasowego nie uzyskała akceptacji sojuszników, politycy czechosłowaccy zdecydowali się na utworzenie Komitetu, który siłą rzeczy miałby słabszy status prawny i mniejsze kompetencje zwłaszcza w dziedzinie stosunków międzynarodowych, ale mógłby pełnić rolę ośrodka koordynującego wysiłki czechosłowackiej emigracji i występować jako partner sprzymierzonych w prowadzonych negocjacjach. Okazało się, że Cadogan był całkiem dobrze zorientowany w rozwoju wydarzeń. Znał Osuskýego i z własnej inicjatywy sugerował Benešowi, że byłoby lepiej gdyby ów słowacki polityk nie brał udziału w tworzeniu Czechosłowackiego Komitetu Narodowego. Beneš z kolei wskazywał na niemożność spełnienia postulatów słowackich zmierzających do zdecydowanie większej autonomii Słowacji. Informując Cadogana o powołaniu Komitetu zwracał uwagę, że dominują w nim wpływy francuskie, z czym ten się zgodził. Ustalono zatem, że jego skład zostanie uzupełniony o reprezentanta emigracji czechosłowackiej z Anglii, wspominając przy tym o J. Masaryku. Beneš żądał, aby Wielka Brytania uznała tak powołany Komitet. Jednakże Cadogan mógł jedynie obiecać, że zreferuje sprawę Halifaxowi i wyrazić pogląd, iż nie należy spodziewać się zarzutów co do zbytowego porozumiewania się

²⁵ J. Kuklík, *Vznik Československého Národního Výboru...*, s. 28–29.

²⁶ AÚ TGM, fond 37, sign. 5, počet listů 67, s. 67.

²⁷ J. Kuklík, *Londýnský exil...*, s. 85; E. Beneš, *Memoirs...*, s. 90–91; F. Moravec, *op. cit.*, s. 226–227; A. Essen, *Miedzynarodowa działalność...*, s. 388; idem, *Próby...*, s. 126; E. Táborský, *op. cit.*, s. 63–64.

z Francuzami²⁸. Beneš domagał się także pryncypialnego uznania przez Brytyjczyków ciągłości istnienia I Republiki, rezygnując na razie jedynie z dyskusji o granicach. W sumie spotkanie to dało jego grupie powód do przypuszczeń, że może liczyć na poparcie brytyjskie w swych rokowaniach z Paryżem²⁹.

Rozmowy z Francuzami w kwestii uznania przez nich Czechosłowackiego Komitetu Narodowego trwały do połowy listopada. Štefan Osuský notyfikował premierowi Daladierowi jego utworzenie 13 listopada. Ostatecznie, dzień później, Francja uznała Komitet za reprezentanta „narodu czechosłowackiego”³⁰, co wszakże nie oznaczało, że może on reprezentować na forum międzynarodowym państwo czechosłowackie. Beneš miał nadzieję osiągnąć lepsze rezultaty w rokowaniach z Brytyjczykami. Tekst pisma notyfikującego powstanie Komitetu przesłany Cadoganowi wraz z listem do Halifaxa 14 listopada, stał się przedmiotem dalszych negocjacji z przedstawicielami Foreign Office – Orme G. Sargentem i Williamem Strangiem³¹. Anglicy skarżyli się Benešowi, że nie byli informowani przez Francuzów o ich rokowaniach w sprawie Komitetu, twierdzili też, że nie mogą podejmować decyzji w imieniu dominiów. Strona czechosłowacka zaś nie miała wątpliwości co do tego, że między Paryżem i Londynem rozmowy na ten temat były jednak prowadzone³². Negocjacje toczyły się ponad miesiąc. Szczególnie intensywne korespondencja w tej kwestii miała miejsce w trzecim tygodniu grudnia³³, by ostatecznie 20 tego miesiąca doprowadzić do wymiany not pomiędzy Benešem i Halifaxem i oficjalnego uznania przez Wielką Brytanię Czechosłowackiego Komitetu Narodowego z Benešem na czele³⁴. Brytyjczycy przyznawali Komitetowi prawo do reprezentowania „narodu czechosłowackiego” i prowadzenia rokowań

²⁸ Dokument nr 22, 1939, říjen 26 Londýn. – E. Beneš informoval státního podtajemníka britského ministerstva zahraničí A. G. M. Cadogana o jednáních v Paříži před ustavením Československého národního výboru, který chtěl doplnit zástupci z Anglie a dosáhnout jeho uznání britskou vládou, [w:] AOB&M, s. 53–54.

²⁹ Dokument nr 24, 1939, říjen 27 Londýn. – J. Smutný v dopise H. Ripkovi do Paříže vyjádřil zklamání nad vývojem československých vojenských i politických záležitostí ve Francii i v Anglii, [w:] AOB&M, s. 54–55.

³⁰ Nota Š. Osuského do E. Daladiera z 13 XI 1939 r. i odpověď Daladiera z 14 XI 1939 r., AÚ TGM, fond 37, sign. 5, počet listů 67, s. 10 i 11.

³¹ Dopis pana presidenta Siru Al. Cadoganovi, Archiv Ministerstva Zahraničních Věcí ČR v Praze (dalej AMZV), LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129.

³² Zápis o schůzi Národního výboru ze dne 25 listop. 1939, AÚ TGM, fond 37, sign. 5, počet listů 67, s. 32. Patrz też J. K u k l i k, *Vznik Československého Národního Výboru...*, s. 40–41.

³³ AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129: *Dopis Sira O. G. Sargenta p. presidentovi* (z 16 XII 1939 r. wraz z aneksami A i B), *Návrh dopisu, který odevzdal p. president Mr. W. Strang* (z 18 XII) oraz *dopis W. Stranga p. presidentovi* (z 19 XII wraz z *draft communiqué*).

³⁴ AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129: *Dopis p. presidenta Lordu Halifaxovi*; *Dopis Lorda Halifaxa p. presidentovi* (oba pisma z 20 XII 1939 r.). Teksty te są też opublikowane w pracy E. Beneša, *Šest let exilu...*, s. 436–437.

w sprawie obiecywanej przez rząd JKM pomocy dla tworzącej się we Francji armii czechosłowackiej. Uzgodniono też tekst komunikatu informującego o osiągniętym porozumieniu³⁵. Strona czechosłowacka uznanie Komitetu oceniła jako szczególnie ważne w aspekcie militarnym. W przemówieniu do rodaków wygłoszonym z tej okazji 22 grudnia w BBC J. Masaryk oświadczył, że wkrótce nastąpi powołanie do wojska tych, którzy ochotniczo zgłosili się do armii czechosłowackiej, a następnie mobilizacja wszystkich „Czechosłowaków” w Wielkiej Brytanii do służby w oddziałach tworzonych na terytorium Francji³⁶.

Mimo to, nadal utrzymywało się wiele niejasności co do stanowiska rządu brytyjskiego wobec Komitetu czechosłowackiego i jego uprawnień. Na konferencji prasowej 27 grudnia William Ridsdale – przedstawiciel Foreign Office – z wahaniem wskazującym na brak rozeznania w tej sprawie zakomunikował zagranicznym dziennikarzom, że Komitet reprezentuje tylko „Czechosłowaków” za granicą, ale nie w kraju. Porozumienie z 20 grudnia zinterpretował jako świadczące o tym, że rząd brytyjski uznaje istnienie zagranicznej organizacji „Czechosłowaków” wraz z jej pewnymi uprawnieniami reprezentacyjnymi, nie uznaje ustanowienia Protektoratu Czech i Moraw i uważa Czechosłowację za terytorium okupowane. Jednocześnie jednak, władze brytyjskie dotychczas nie cofnęły uznania rządowi Háchy, choć według oświadczenia Ridsdale’a, nie przyjęłyby nowego ambasadora Pragi, gdyby władze Protektoratu zdecydowały się go przysłać. W kwestii stosunku władz brytyjskich wobec konsula słowackiego w Londynie – Harminsa, stwierdził, że jest to wewnętrzna sprawa czechosłowacka. Gdy w dyskusji z dziennikarzami zacytowano tekst komunikatu o uznaniu Czechosłowackiego Komitetu Narodowego i jego kompetencjach do reprezentowania Czechów i Słowaków bez uściślenia, że odnoszą się one tylko do zagranicy, Ridsdale przyznał, że taka rozszerzona interpretacja jest w przyszłości możliwa³⁷.

Koniec roku 1939 przyniósł zatem grupie Beneša istotny sukces. Udało się uzyskać uznanie, stworzonego pod jego przewodnictwem Komitetu, za reprezentanta interesów czechosłowackich uprawnionego do zawierania w imieniu Czechów i Słowaków umów międzynarodowych. Lista celów, jakie nadal pozostawały nieosiągnięte, była jednak jeszcze długa. Zarówno Francja, jak i Wielka Brytania odmawiały uznania ciągłości istnienia I Republiki, oba państwa nadal czuły się związane porozumieniami monachijskimi, oba uznawały też rząd Háchy, a w Londynie rezydował ambasador rządu księdza Tiso. Kwestia uzyskania jakichkolwiek zobowiązań od Wielkiej

³⁵ *Official communiqué*, AÚ TGM, fond 37, sign. 5, počet listů 67, s. 34 i dalej liczne kopie do s. 43.

³⁶ J. Masaryk, *Speaking to my Country*, Londyn b.r.w., s. 12.

³⁷ AÚ TGM, fond 37, sign. 5, počet listů 67, s. 46–47; oraz dokument 38, 1939, *prosinec 27, Londýn. – Zpráva o tiskové konferenci...*, [w:] AOB&M, s. 66.

Brytanii dotyczących przywrócenia przedmonachijskiej państwowości czechosłowackiej w jej dawnym kształcie terytorialnym i ustrojowym nie była na tym etapie nawet przedmiotem rozmów.

Dla strony czechosłowackiej poważnym utrudnieniem w negocjacjach z aliantami było wewnętrzne rozbieżności polityczne emigracji i skłócenie pozostających za granicą Czechów i Słowaków. W tej sytuacji Brytyjczycy i Francuzi zawsze mogli usprawiedliwić odrzucanie postulatów czechosłowackich koniecznością oczekiwania na osiągnięcie wewnętrznego porozumienia przez zwaśnione strony. Pod tym względem sytuacja na początku 1940 r. wcale nie uległa poprawie. Przeciwnie, 14 stycznia w Paryżu została utworzona Czecho-Słowacka Rada Narodowa pod przewodnictwem słowackiego polityka Milana Hodży. Nowa struktura znalazła się natychmiast w opozycji do Czechosłowackiego Komitetu Narodowego Beneša. Hodža – były premier z czasów I Republiki – głosił program uzyskania dla Słowacji znacznie większej autonomii w przyszłym odbudowanym państwie i miał ambicje odgrywania roli przywódczej w całej emigracji czechosłowackiej³⁸. Jego pozycję wzmocniła przychylność władz francuskich, rozważających plany utworzenia po wojnie federacji dunajskiej z samodzielną Słowacją lub ewentualnego restaurowania monarchii habsburskiej. Plany federacyjne w Europie Środkowej popierało także Foreign Office z sympatią odnosząc się do rozmów polsko-czechosłowackich toczonych w tej kwestii od jesieni 1939 r.³⁹ Londyn był jednak stanowczo przeciwny niepodległemu państwu słowackiemu. Nic dziwnego, że w tych warunkach Beneš głównego sojusznika dostrzegał w Brytyjczykach. W lutym w nieoficjalnych rozmowach z przedstawicielami Komitetu politycy angielscy przyznawali nawet konieczność rewizji granic węgierskich i zwrot Czechosłowacji Sudetów. Ich oficjalną wstrzeźliwość Beneš nadal tłumaczył względami wobec Włoch, których neutralność w toczącej się wojnie Foreign Office spodziewało się pozyskać. Jego zdaniem Brytyjczycy doskonale rozumieli, że granice monachijskie są nie do przyjęcia a naturalne granice „mieć zaś musimy [tj. Czesi – R. Ż.] rozumie się, że z pewną korektą”⁴⁰. Akcję Hodży uznawał oczywiście za kłopotliwą, ale polecał unikać konfliktów wewnętrznych ze względu na wpływ, jaki wywierały one na postawę Anglii i Francji. Miało to istotne znaczenie w perspektywie starań o uznanie Czechosłowackiego Komitetu

³⁸ J. Kuklík, *Vznik Československého Národního Výboru...*, s. 74–81. Patrz też: P. S. Wandycz, *Czechoslovak-Polish Confederation and the Great Powers 1940–1943*, Indiana University Publications, Slavic and East European Series, vol. 3, Bloomington 1956, s. 34–35.

³⁹ P. S. Wandycz, *op. cit.*, s. 37; idem, *Próby stworzenia konfederacji polsko-czechosłowackiej podczas drugiej wojny światowej*, [w:] *Materiały do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego*, t. 1, *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939–1945*, red. Z. Błażyński, Londyn 1994, s. 902–920.

⁴⁰ Dokument nr 46, 1940, únor 8. Londýn. – *Vskaz E. Beneše domů...*, [w:] AOB&M, s. 72.

Narodowego za rząd tymczasowy Republiki Czechosłowackiej na uchodźstwie⁴¹.

Brytyjczycy starali się doprowadzić do porozumienia konkurujących ze sobą ośrodków emigracji czechosłowackiej. W lutym 1940 r. przedstawiciel Foreign Office R. H. Bruce Lockhart odwiedził przywódców obu zwaśnionych organizacji. Hodža skarżąc się, że Komitet jest przeciw niemu, oświadczył w końcu, iż uznaje przywództwo Beneša. Ten jednak w rozmowie z Lockhartem, sugerującym mu włączenie Hodży w skład Komitetu, teoretycznie wyrażał swą zgodę dezawuuując ją wszak natychmiast twierdzeniem o niemożności nakłonienia do takiej decyzji jego członków. Nie omieszkał przy tym zaznaczyć wobec Brytyjczyka, że gdyby powstał rząd czechosłowacki, Hodža mógłby wejść do jakiegoś szerszego zgromadzenia⁴². W owym czasie Beneš sądził jednak, że nie należy przyspieszać rozstrzygnięcia kwestii powołania rządu tymczasowego. Spodziewał się, iż nadchodzące wydarzenia wojenne doprowadzą do zmian we władzach Francji i Anglii, co będzie miało pozytywny wpływ na sprawy czechosłowackie. Nie było jednak wątpliwości, że zmiana statusu Komitetu na rząd tymczasowy od początku 1940 r. stała się priorytetowym celem działań jego dyplomacji. Realizacja tego zadania przy wsparciu Brytyjczyków wydawała mu się łatwa i pewna: „Dziś tu w Anglii w kręgach rządowych, szczególnie Churchill, Eden, Halifax, Stanley i inni są zupełnie po naszej stronie i w danej chwili z całą pewnością i w sprawie rządu i wszystkich koniecznych przygotowań będą nam pomagać”⁴³.

Optymizm Beneša nie chronił jednak strony czechosłowackiej przed pojawiającymi się trudnościami. Postępowała organizacja armii czechosłowackiej we Francji, ale obiecana współpraca wojskowa ze strony Brytyjczyków napotykała trudności⁴⁴. Sztab brytyjski uzależniał ją od każdorazowej zgody Foreign Office. Uzyskano wszakże zezwolenie na wstępowanie Czechów i Słowaków do armii brytyjskiej. Od początku bardzo dobrze układała się także współpraca brytyjskich i czechosłowackich służb informacyjnych⁴⁵.

⁴¹ O kłopotach Beneša z opozycją wobec jego osoby wśród czechosłowackiego wychodźstwa w Wielkiej Brytanii patrz: F. Moravec, *op. cit.*, s. 235–236.

⁴² Dokument nr 54, 1940, únor 22. Londýn. – R. H. Bruce Lockhart navštívil E. Beneše, aby zjistil, zda E. Beneš počítá s politickým zapojením M. Hodži, [w:] AOB&M, s. 80.

⁴³ Dokument nr 46, 1940, únor 8. Londýn. – Vskaz E. Beneše domů..., [w:] AOB&M, s. 70–75. Patrz też dokument nr 43, 1940, únor 5. Londýn. – Pokyny československému vyslanci ve Spojených státech V. Hurbanovi pro rozmluvu s F. D. Rooseveltem..., [w:] AOB&M, s. 68–69.

⁴⁴ Dokument nr 50, 1940, únor 8. Londýn. – Neúspěch československých vojenských záležitostí v Anglii byl způsobován především postojem britského ministerstva zahraničních věcí..., [w:] AOB&M, s. 76.

⁴⁵ Dokument nr 51, 1940, únor 13. Londýn. – Podmínky, za nichž mohli být přijímáni občané Československé republiky do britské armády, [w:] AOB&M, s. 76–77; F. Moravec, *op. cit.*, s. 238–239.

Znacznie poważniejsze problemy polityczne i prawne rodziła obecność na Wyspach Brytyjskich antyfaszystowskiej opozycji Niemców sudeckich zgrupowanej wokół osoby niemieckiego socjaldemokraty Wenzla Jakscha. Również oni zgłaszali się do wojska, co w perspektywie przekształcenia Komitetu w rząd tymczasowy stawałoby na porządku dziennym problem przyznania im jakiejś reprezentacji politycznej⁴⁶. Niemcy ci, z punktu widzenia Brytyjczyków, w wyniku wciąż przecież uznawanych umów monachijskich, przestali być obywatelami czechosłowackimi i zatem nie podlegali jurysdykcji władz czechosłowackich. Jednocześnie toczyły się rozmowy brytyjsko-czechosłowackie dotyczące wzajemnych rozliczeń finansowych związanych ze spłatą pożyczek i innych angielskich należności od dawnej Republiki, a także rokowania o nową pożyczkę dla czechosłowackiej służby informacyjnej. Uczestniczący w nich płk František Moravec otrzymał od władz brytyjskich poufną propozycję dotyczącą przekazania połowy z negocjowanej sumy 50 tys. funtów do dyspozycji Beneša, bez powiadamiania o tym Czechosłowackiego Komitetu Narodowego w Paryżu. Miało to stanowić swego rodzaju rezerwę, gdyby politycy czechosłowaccy z Francji odmówili Benešowi pomocy finansowej⁴⁷. Pojawiły się również plany uruchomienia w Wielkiej Brytanii czechosłowackiej produkcji zbrojeniowej, oceniane jednakże sceptycznie przez część otoczenia Beneša⁴⁸.

W połowie marca 1940 r. zbliżała się rocznica zajęcia Pragi przez wojska niemieckie i ustanowienia Protektoratu Czech i Moraw. Z tej okazji Beneš zgłosił Lockhartowi prośbę, aby któryś z polityków angielskich – premier Chamberlain lub minister spraw zagranicznych Halifax – wystąpił w audycji radiowej z posłaniem do mieszkańców Czechosłowacji. Wybór władz brytyjskich padł na lorda Halifaxa. Beneš nalegał, aby to on sam odczytał wcześniej tłumaczenie wystąpienia lorda, i by po przemówieniu Halifaxa mógł także wygłosić swoje. Bardzo zależało mu na tym, by znaleźć się tego samego dnia w jednej audycji z reprezentantem rządu brytyjskiego. Temu pragnieniu władze brytyjskie uczyniły zadość, jednakże Foreign Office odmówiło prośbie, aby w swym przemówieniu Halifax użył słowa „Czechosłowacja” i stwierdził, że także Słowacja została przez Niemcy podbita. Posłanie angielskiego ministra spraw zagranicznych do narodu czeskiego

⁴⁶ Dokument nr 46, 1940, únor 8. Londýn. – *Vskaz E. Beneše domů...*, [w:] AOB&M, s. 73.

⁴⁷ Dokument nr 57, 1940, březen 6. Londýn. – *E. Beneš vyslovil souhlas s navrhovaným dekretem britské vlády o tzv. Czech claims...*, [w:] AOB&M, s. 81–82; dokument nr 58, 1940, březen 6. Paříž. – *Apel Československého národního výboru na britskou vládu...*, [w:] *ibidem*, s. 82; dokument nr 63, 1940, březen 11. Londýn. – *[...] Angličané nabídli československé zpravodajské službě peněžní půjčku...*, [w:] *ibidem*, s. 85.

⁴⁸ Dokument nr 68, 1940, březen 14. Londýn. – *Ing. Slabý, referent pro československou Zbrojovku ve Velké Británii, založil v Anglii za peníze československé Zbrojovky továrnu na výrobu kulometů a požádal Československý národní výbor o udělení plně moci*, [w:] AOB&M, s. 90.

zostało ogłoszone w audycji radiowej 14 marca. Wspominał on o rządach terroru zaprowadzonych w Czechach pod okupacją niemiecką, o zamykaniu szkół i uniwersytetów. Wyraził podziw narodu brytyjskiego dla oporu Czechów i obiecał, że Wielka Brytania wraz ze swym imperium oraz jej sojusznicy doprowadzą do naprawienia wyrządzonych im krzywd. Anglicy nie zdecydowali się jednak na wyrażenie jakichkolwiek konkretnych obietnic w sprawie przyszłego rozstrzygnięcia kwestii czechosłowackiej. Starannie unikali nawet sformułowań, które mogłyby stwarzać pozory, iż jednym z celów wojennych aliantów jest przywrócenie ČSR. Jednakże odnośnie do przemówienia Beneša cenzura brytyjska zgodziła się, aby określał on umowę monachijską jako wymuszoną siłą ofiarę ze strony Czechosłowacji⁴⁹.

Od połowy marca Beneš podjął też intensywne starania o uznanie Czechosłowackiego Komitetu Narodowego za rząd tymczasowy na emigracji. Mając świadomość, że Brytyjczycy przychylnie patrzą na toczące się rokowania polsko-czechosłowackie w sprawie stworzenia federacji obu państw publicznie, oświadczał, że najbliższym celem dyplomacji czechosłowackiej musi być stworzenie rządu tymczasowego, który byłby partnerem do rozmów z rządem polskim. Status prawny władz RP na uchodźstwie był tym, co chciano osiągnąć także dla władz czechosłowackich. Ukazując Brytyjczykom perspektywę federacji polsko-czechosłowackiej wskazywano jednocześnie na stan formalnej nierównorzędności obu stron, co miało stanowić przeszkodę w postępie rokowań, a zatem i argument przemawiający za zmianą statusu Komitetu. Oświadczenie w tej sprawie było ogłoszone przez Beneša 8 marca w Chatham House (siedzibie Royal Institute of International Affairs – będącego filią Oxfordu) ze świadomością, że odpowiedni raport z jego przemówienia trafi do Foreign Office⁵⁰. Bezpośrednie rozmowy z Lockhartem prowadzone w dniu 14 marca zdawały się nawet obiecywać pewien postęp w kwestii uznania czechosłowackiego rządu tymczasowego. Beneš proponował również, aby utworzeniu rządu towarzyszyło powołanie szerszej reprezentacji politycznej pod nazwą Rady Narodowej⁵¹ oraz urzędu prezydenta Republiki. Lockhart nie wykluczał, że sytuacja była wówczas bardziej sprzyjająca takim działaniom niż w październiku 1939 r., kiedy to

⁴⁹ Dokument nr 60, 1940, březen 6. Londýn. – *E. Beneš se rozhodl veřejně vystoupit proti M. Hodžovi a Št. Osuskému...*, [w:] AOB&M, s. 83; dokument nr 65, 1940, březen 14. Londýn. – *Překlad projevu britského ministra zahraničních věcí E. Halifaxe k českému národu v londýnském rozhlase*, [w:] *ibidem*, s. 86; dokument nr 66, 1940, březen 14. Londýn. – *Záznam o rozmluvě E. Beneše s R. H. Bruce Lockhartem o postoji britské vlády k otázkám týkajícím se vytvoření a uznání československé prozatímní vlády*, [w:] *ibidem*, s. 86–87.

⁵⁰ Dokument nr 61, 1940, březen 9. Londýn. – *Zpráva o jednání E. Beneše v Chatham House v Oxfordu o československo-polských vztazích...*, [w:] AOB&M, s. 84.

⁵¹ Memoriał w tej sprawie zatytułowany: *Draft Proposal for the Setting up of a Czechoslovak National Council as a Substitute Parliamentary Body*, przesłał Foreign Office pod datą 28 kwietnia 1940 r. – AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129.

rząd brytyjski nie miał najmniejszego zamiaru dopuścić do ustanowienia czechosłowackiego rządu tymczasowego i to bez względu na to, kto stałby na jego czele. Sugerował, że teraz Halifax jest przychylny tej idei. Zachęcony w ten sposób Beneš wskazywał, że uznanie rządu tymczasowego ČSR przez Wielką Brytanię byłoby probierzem jej wiarygodności w oczach małych narodów europejskich zagrożonych agresją niemiecką. Twierdził, że państwa bałkańskie czują się porzuconymi przez mocarstwa zachodnie. Gdyby więc zobaczyły, że Anglicy chcą rekonstruować Czechosłowację, dałoby im to pewność, że mogą liczyć na naprawienie wyrządzonych przez Niemców krzywd. Obaj politycy dużo mówili także o kwestii słowackiej. Lockhart rozmawiał wcześniej z Hodżą i doszedł do wniosku, że był on w stanie dużej depresji a przy tym bardzo rozczulony na Osuského. Jednocześnie oświadczył, że Foreign Office zna tło i cele kampanii Hodży w Paryżu, nie zamierza na nią reagować i że zażądało już od władz francuskich, aby także nie angażowały się w popieranie tego polityka. W odpowiedzi Quai d'Orsay podzieliło stanowisko brytyjskie, wyrażając jednocześnie ubolewanie z powodu braku jedności wśród czechosłowackiej emigracji. Informacje przekazywane Benešowi przez Lockharta skłoniły go do wniosku, że Hodža jest izolowany a jego działalność likwidowana tak przez Brytyjczyków jak i Francuzów. Osuský zaś, według brytyjskiego rozmówcy, miał lojalnie mówić o Benešu, choć chętnie przeznaczyłby mu Stany Zjednoczone jako główne pole działania, zachowując dla siebie kierownictwo spraw czechosłowackich w Europie.

Ponad tydzień później Lockhart, po konsultacjach w Foreign Office, podczas kolejnego spotkania oświadczył jednak Benešowi, że dalsze rokowania w kwestii uznania tymczasowego rządu czechosłowackiego są niemożliwe, dopóki nie zostaną rozwiązane spory pomiędzy Czechami i Słowakami. Benešowi nie pozostawało nic innego jak przyrzec, że problemy te zostaną rozstrzygnięte w przeciągu najbliższych dwóch miesięcy, ale jednocześnie stało się dla niego oczywiste, że trzeba będzie zacząć porozumiewać się z Hodżą⁵². Zdecydowanie jednak odrzucił ideę powstania niepodległej Słowacji twierdząc, iż „dla Anglii i Francji jest jasne, że Słowacy nie mogą być sami”, że jest to pomysł absurdalny i musiałby się skończyć aneksją ich kraju przez któregoś z sąsiadów. „Tudzież dla wszystkich jest jasne – musi być zaś Czechosłowacja” – konstatował, odrzucając możliwość rozmów o wewnętrznej organizacji państwa⁵³.

⁵² Dokument nr 66, 1940, březen 14. Londýn. – *Záznam...*, s. 86–87; dokument nr 70, 1940, březen 23. Londýn. – R. H. Bruce Lockhart sdělil E. Benešovi, že československá prozatímní vláda bude Velkou Británií uznána až po dohodě E. Beneše se Slováký..., [w:] AOB&M, s. 93–94.

⁵³ Dokument nr 76, 1940, březen. Londýn. – E. Beneš v dopise bratu Vojtovi do Spojených států poslal pro sjezd československých krajanů politické směrnicé..., [w:] AOB&M, s. 97.

W marcu upadł we Francji rząd niechętnego Benešowi Daladiera. Nowym premierem francuskim został Paul Reynaud, co wróżyło większą niż dotychczas przychylność Quai d'Orsay dla akcji Beneša. Ale nad Tamizą rozmowy z Brytyjczykami nadal toczyły się w żółtim tempie. Beneš przesłał na ręce Lockharta, wraz z listem z 18 kwietnia, memoriał dotyczący politycznych i prawnych stosunków pomiędzy „Republiką Czechosłowacką” a Wielką Brytanią, starając się przygotować grunt do negocjacji w sprawie rządu tymczasowego⁵⁴. Lockhart, utrzymujący kontakty tak z Benešem, jak i z Hodżą, obu ich informował o wzajemnych opiniach, zwracając przy tym uwagę, że nie ma co myśleć o rządzie, dopóki niezgoda między nimi będzie dowodem braku jedności w obozie czechosłowackim. Beneš był wyraźnie poirytowany rolą pośrednika, którą przyjął na siebie przedstawiciel Foreign Office. Wolno przypuszczać, że wręcz zaczął postrzegać w Lockharcie rzecznika interesów Hodży. W dramatycznej rozmowie, jaką odbył z nim 24 kwietnia, dał wyraz swemu niezadowoleniu z wysiłków sojuszników zmierzających do pogodzenia go ze słowackim politykiem, którego znaczenie w polityce czechosłowackiej starał się pomniejszyć. Tymczasem Lockhart twierdził, że Hodża ma „walor konieczności” (*value of nuisance*) i radził Benešowi, by ten w planowanej następnego dnia rozmowie z podsekretarzem stanu w Foreign Office sir Alexandrem Cadoganem otwarcie poruszył sprawę ich wzajemnych stosunków⁵⁵.

Oficjalnie głównym powodem wizyty Beneša w Foreign Office w dniu 26 kwietnia było przedłożenie dokumentów o przeprowadzeniu mobilizacji obywateli czechosłowackich w Anglii. Sprawa rekrutacji do armii czechosłowackiej we Francji rodziła napięcia wśród emigracji w Wielkiej Brytanii rozżalonej, że powołuje się w pierwszym rządzie starych i żonaty, a młodzi zostają na Wyspach. Wojskowi czechosłowaccy nie bardzo wiedzieli jak się z tym problemem uporać i w końcu Jaromír Smutný, sekretarz Beneša, przygotował w tej sprawie dokument dla Foreign Office, z którym ten ostatni udał się na rozmowę z Cadoganem. Propozycje czechosłowackie stały się podstawą do dalszych negocjacji. Ponadto ustnie Beneš podkreślał negatywny wpływ, jaki na emigrację czechosłowacką w Wielkiej Brytanii wywierała bezczynność i życie w dobrobycie z zapomogi przyznanej przez rząd brytyjski. Jego zdaniem, fakt, iż nikt nie myślał o wstępowaniu do armii, był spowodowany przekonaniem, że skoro nie ma rządu uznawanego przez sojuszników, nie ma się za co bić.

⁵⁴ *Political and Juridical Relationship of the Czechoslovak Republic to great Britain*, AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129.

⁵⁵ Dokumenty nr 91, 1940, duben 24. Londýn. – R. H. Bruce Lockhart kladl jako podmínku vytvoření československé prozatímní vlády smiřeni E. Beneše s M. Hodžou; nr 92, 1940, duben 25. Londýn. – R. H. Bruce Lockhart byl stálým prostředníkem mezi E. Benešem a M. Hodžou..., [w:] AOB&M, s. 110–111.

W ten sposób polityk czechosłowacki dotarł do zasadniczego celu swej wizyty tzn. kwestii uznania tymczasowego rządu czechosłowackiego. Była ona głównym tematem *Memorandum o dnešním stavu akce pro osvobození Československa*, przygotowanego dla Foreign Office. Beneš stwierdzał w nim, że na obecnym etapie akcji czechosłowackiej zmierzającej do oswobodzenia kraju utworzenie i uznanie przez sojuszników czechosłowackiego rządu tymczasowego stało się koniecznością. Przekonywał dalej, że cały czeski naród i wielka część Słowaków bezwarunkowo popiera politykę emigracji czechosłowackiej, Czechosłowacki Komitet Narodowy i jego samego uznanego w kraju za przywódcę narodowego oporu. Twierdził, że w Czechach panuje pod tym względem jedność a na Słowacji rząd Tiso cieszy się co najwyżej 10% poparciem. Spory na emigracji starał się Beneš wyraźnie umniejszać dowodząc, że są one całkiem naturalnym zjawiskiem.

Wskazywał też międzynarodowe powody przemawiające za składaną propozycją. W jego opinii, sytuacja w Europie Środkowej wymagała odbudowy Czechosłowacji. Bez niej bowiem, jak przekonywał, istnienie niepodległej Polski byłoby niemożliwe. Zwracał uwagę, że od upadku ČSR pod okupacją niemiecką lub przemożnym wpływem Rzeszy znalazły się także Węgry, Rumunia i Jugosławia. Nawiązywał do planów współpracy z Polską, zaznaczając jednocześnie, że dopóki strona czechosłowacka nie będzie miała równego z Polakami prawnego statusu władz, negocjacje będą trudniejsze. Oświadczał, że Czesi odczuwają to jako niesprawiedliwość i własne poniżenie, zwłaszcza w świetle dawnego zachowania Polski, która – jak dodawał w rozmowie – „pomagała zamordować” ich państwo. Skoro zatem Anglicy chcą doprowadzić do porozumienia czechosłowacko-polskiego powinni pod względem prawnym postawić obie strony na równej stopie. Ostrzegwał także, że propaganda niemiecka i komunistyczna demoralizuje Czechów rozsiewając wśród nich nienawiść do Zachodu, który zdradził ich w Monachium. Uznanie dla rządu czechosłowackiego byłoby doskonałym antidotum dla tych nastrojów.

Co do prawnej strony zagadnienia Beneš twierdził, że utworzenie i uznanie czechosłowackiego rządu tymczasowego nie mogłoby być powodem wielu trudności, gdyż jest to kwestia polityczna a nie prawna. Ponadto rządy zachodnie nie uznały aneksji niemieckich z 15 marca 1939 r. ani utworzenia Protektoratu a jest oczywiste, iż rząd Hachy funkcjonuje z nadania Hitlera. Skoro tak, to jego zdaniem „państwo czechosłowackie prawnie nadal istnieje”. Na dowód tego twierdzenia przytaczał fakt dalszego, nieprzerwanego funkcjonowania czechosłowackich placówek dyplomatycznych w Wielkiej Brytanii i jej dominiach oraz we Francji i w Stanach Zjednoczonych, a także uznanie armii czechosłowackiej we Francji, którą przedstawiał jako kontynuatorkę armii Republiki. Całej tej strukturze był, według Beneša, potrzebny zwierzchni organ rządowy, który swym autorytetem przewyższałby

Czechosłowacki Komitet Narodowy. Ostrzegając, że negatywna decyzja w tej sprawie skomplikuje stosunki międzysojusznicze, będzie utrudnieniem w stabilizacji relacji czechosłowackich z innymi narodami Europy Środkowej i negatywnie odbije się tak na morale narodu w kraju, jak i na jedności środowisk emigracyjnych.

Cadogan zgodził się, że omawiana kwestia ma charakter polityczny a nie prawny. Robił szczegółowe notatki z rozmowy z Benešem i oświadczył, że uważa ją za początek dyskusji o rządzie, która miała być kontynuowana w następnym tygodniu. Polityk czechosłowacki był zadowolony ze stanowiska zajętego przez przedstawiciela Foreign Office. Podczas spotkania świadomie nie podnosił kwestii uznania przez Brytyjczyków strony czechosłowackiej za sojuszników, obawiając się, że musiałby w zamian za tę symboliczną koncesję czuć się zobowiązany i skrepowany w swej dalszej polityce⁵⁶.

Jeszcze tego samego dnia Beneš polecił Osuskému rozpoczęcie podobnych negocjacji z rządem francuskim, choć biorąc pod uwagę przychylniejszy stosunek Anglików, proponował jednocześnie poczekać, aż rzeczy wyjaśnią się w Wielkiej Brytanii⁵⁷. W oficjalnych rozmowach w Foreign Office kwestia granic odrodzonej Czechosłowacji na razie nie była poruszana. Strona czechosłowacka przyjmowała, że tak jak w przypadku Polski będzie ona rozstrzygana pod koniec wojny. We własnym gronie politycy czechosłowaccy rozważali jednak ów problem. Beneš był nawet skłonny iść na daleko idące ustępstwa w tej sprawie spodziewając się, że przedmonachijskich granic nie da się utrzymać. Postawa ta była powodem niepokoju przedstawicieli czechosłowackich służb informacyjnych dr. Jaroslawa Krausa i płk. Františka Moravca. Wszyscy godzili się, że jakieś ustępstwa będą konieczne, ale na razie pragnęli swoją gotowość w tym względzie zachować w tajemnicy⁵⁸.

⁵⁶ *Record of the Points Raised by dr Beneš in his Conversation with Sir Alexander Cadogan on April 26th 1940*, AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129; dokumenty nr 83, 1940, duben 8. Londýn. – *Vedení československých vojenských záležitostí ve Velké Británii...*, [w:] AOB&M, s. 117; nr 93, 1940, duben 26. Londýn. – *Memorandum E. Beneše státnímu podtajemníku britského ministerstva zahraničních věcí A. G. M. Cadoganovi...*, [w:] *ibidem*, s. 111–116; nr 95, 1940, duben 27. Londýn. – *E. Beneš zahájil oficiální jednání se státním podtajemníkem britského ministerstva zahraničních věcí A. G. M. Cadoganem o československé prozatímní vládě...*, [w:] *ibidem*, s. 117; nr 97, 1940, duben 30. Londýn. – *E. Beneš v rozhovoru se státním podtajemníkem britského ministerstva zahraničních věcí A. G. M. Cadoganem úmyslně nežádal o uznání Československa za spojence...*, [w:] *ibidem*, s. 118; E. Beneš, *Memoirs...*, s. 102–103.

⁵⁷ Dokument nr 94, 1940, duben 26. Londýn. – *E. Beneš na dotaz L. Feierabenda nedoporučil, aby vyslanec Št. Osuský jednal o uznání československé vlády Francií...*, [w:] AOB&M, s. 116–117.

⁵⁸ Dokument nr 98, 1940, duben 30. Londýn. – *E. Beneš se chystal k jednání s Angličany o československých hranicích a byl ochoten k značným ústupkům*, [w:] AOB&M, s. 119.

Rozpoczęte pod koniec kwietnia intensywne negocjacje w sprawie utworzenia czechosłowackiego rządu tymczasowego miały się jeszcze toczyć ponad dwa miesiące. Dyskretne sondowanie opinii panujących w tej sprawie w brytyjskich kręgach politycznych przez dr. Huberta Ripkę – członka Czechosłowackiego Komitetu Narodowego, skłaniało do bardzo ostrożnego optymizmu. Ostrzegał on, iż mimo większej przychylności Londynu niż Paryża nie należy liczyć na to, że dyplomacja brytyjska zaangażuje się w popieranie całego programu czechosłowackiego. Oceniał, że dla Anglików sprawa słowacka jest wciąż otwarta, zwłaszcza wobec oświadczeń Hodży dotyczących możliwości autonomii Słowacji w ramach Węgier a nie koniecznie Czechosłowacji lub w innej konfiguracji federacyjnej z udziałem Polski, Czech, Węgier a nawet Rumunii i Ukrainy. Zdaniem Ripki większość jego angielskich rozmówców była jednak za przywróceniem Czechosłowacji, ale nie należało tych opinii traktować jako stanowiska brytyjskiego rządu. Zwracał także uwagę na pojawiający się w nieoficjalnych dyskusjach z politykami angielskimi problem Niemców sudeckich. Spodziewano się, że strona czechosłowacka, reprezentując wartości demokratyczne, będzie musiała przyznać im autonomię i rozstrzygnąć jakoś kwestię zmiany obywatelstwa z czechosłowackiego na niemieckie. Ripka starał się przekonać swych rozmówców, że żadna autonomia nie jest potrzebna a wystarczy jedynie lokalny samorząd w miastach i żupach. Zaprzeczał jakoby Czesi posiadali program wysiedlenia 3 milionów Niemców, ale w zamian za to wskazywał na konieczność udzielenia gwarancji bezpieczeństwa dla przyszłej ČSR. Ogólnie odniósł wrażenie, że Anglicy chcieliby zrzec się odpowiedzialności za basen Dunaju i nie angażować się ani przeciw Czechosłowacji, ani przeciw Węgom⁵⁹. Rezygnacja Wielkiej Brytanii i Francji z aktywnego uczestnictwa w budowaniu i gwarantowaniu powojennego porządku w Europie Środkowej i na Bałkanach byłaby dokładnie sprzeczna z oczekiwaniami Beneša, który w obu zachodnich mocarstwach widział ostoję stabilności i ładu powojennego także w tej części kontynentu⁶⁰.

Tymczasem w maju 1940 r. dramatyczny rozwój wypadków na spokojnym dotąd froncie francusko-niemieckim odsunął, jak się wydawało, na dalszy plan sprawę toczących się negocjacji brytyjsko-czechosłowackich. Mimo, iż 10 maja upadł rząd Chamberlaina a nowym premierem brytyjskim został przychylny sprawom czechosłowackim Winston Churchill, zasadnicze stanowisko brytyjskie nie uległo zmianie. Cadogan w swym liście do Beneša

⁵⁹ AÚ TGM, fond 38, sign. 495/1, počet listů 188, s. 59–70.

⁶⁰ Dokumenty nr 75, 1940, březen 29. Londýn. – E. Beneš uvítal změny ve francouzské vládě a sliboval si mnoho od francouzsko-britského prohlášení o společných plánech na pořadek v poválečné Evropě..., [w:] AOB&M, s. 96; nr 81, 1940, duben 6. Londýn. Záznam o diskusi E. Beneše v Chatham House v Oxfordu dne 4. dubna 1940 o uspořádání Evropy po válce..., [w:] *ibidem*, s. 103.

z 25 maja, powołując się na „presję ostatnich wydarzeń” stwierdzał, że dalsze rozważania omawianej w dniu 26 kwietnia sprawy trzeba będzie odłożyć na później. Wyrażając pełne uznanie dla działalności Komitetu u boku aliantów oraz zrozumienie dla powodów, dla których Beneš domagał się powołania czechosłowackiego rządu tymczasowego, stwierdzał, że wszelkie kolejne kroki w tej kwestii powinny zostać poprzedzone przez „jasną i publiczną demonstrację jedności czecho-słowackiej akcji za granicą”. Akceptował przygotowania prowadzone przez Beneša, zmierzające do utworzenia „ciała większego i o bardziej reprezentatywnym charakterze niż Komitet Narodowy” i uznawał, że należy poczekać na wynik tych starań, zanim rząd brytyjski będzie mógł się do nich ustosunkować. Wyrażał gotowość do dalszych negocjacji, jak tylko Beneš będzie miał mu coś nowego do zakomunikowania w tej sprawie. Na zakończenie informował, że sygnalizowana w memoriale z 26 kwietnia kwestia mobilizacji Czechów i Słowaków przebywających w Wielkiej Brytanii jest nadal rozważana w odpowiednich departamentach⁶¹.

W tym samym czasie stanowisko rządu francuskiego wobec inicjatyw czechosłowackich okazywało się niezmiennie negatywne. Jeszcze w ostatnich chwilach istnienia III Republiki – na początku czerwca 1940 r. – Quai d’Orsay konsekwentnie odmawiało akceptacji ewentualnego utworzenia czechosłowackiego rządu tymczasowego uznając, że byłby to krok przedwczesny⁶². Szybko stawało się jednak jasne, że wypadki militarne zmierzają do klęski Francji. Beneš był pewien, że Wielka Brytania będzie kontynuowała wojnę z Niemcami. Gdy okazało się, że rząd RP na emigracji próbuje przetransportować ocalałe z kampanii francuskiej jednostki Wojska Polskiego na Wyspy Brytyjskie, 18 czerwca wysłał listy do sir Archibalda Sinclaira, brytyjskiego sekretarza stanu do spraw lotnictwa, oraz Anthony’ego Edena, ówczesnego sekretarza stanu w ministerstwie wojny, w sprawie pomocy przy ewakuacji żołnierzy czechosłowackich z Francji, a nawet osobiście interweniował w Foreign Office, War Office i Admiralicji. Pozytywne odpowiedzi nadeszły natychmiast, ale sytuacja na froncie była tak ciężka, że władze brytyjskie mogły jedynie przyrzec, że nie zaniedbają żadnych wysiłków w tym względzie. Nawiązanie bezpośredniej łączności z walczącymi po drugiej stronie kanału wojskami nie zawsze jednak było możliwe. Część z nich poddawała się ogólnemu chaosowi ogarniającemu armię francuską. Nadawano specjalne apele radiowe do pilotów, aby lecieli do Wielkiej Brytanii, co zaowocowało przybyciem na Wyspy około 500 członków czechosłowackiego personelu lotniczego. Udało się także ewakuować około

⁶¹ AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129 – (kopia) *Dopis A. Cadogana p. presidentovi* (z 25 V 1940 r.).

⁶² AÚ TGM, fond 38, sign. 66/1, počet listů 68, notatka z 1 VI 1940 r., s. 4.

połowy czechosłowackich oddziałów lądowych⁶³. Przybycie nad Tamizę nowej fali cywilnych i wojskowych uchodźców czechosłowackich zza Kanału La Manche zmusiło Beneša do prośby o pomoc finansową ze strony rządu brytyjskiego dla zadośćuczynienia najpilniejszym potrzebom świeżych wygnańców oraz do podjęcia negocjacji dotyczących odtwarzania armii czechosłowackiej na terytorium Wielkiej Brytanii⁶⁴. Jednocześnie tempa zaczęły nabierać rozmowy w sprawie utworzenia rządu tymczasowego. Jak oświadczył Roger Makins – jeden z wysokich urzędników Foreign Office – po klęsce Francji w czerwcu 1940 r. sytuacja Zjednoczonego Królestwa była tak zła, że „można było pozwolić sobie stawiać i na Czechy”⁶⁵. Beneš nie miał wątpliwości, że porażka Francji przyspieszy i ułatwi rozmowy z Anglikami. Miał nawet nadzieję, że uzyska od nich deklarację o nieważności układu monarchijskiego⁶⁶.

Główną rolę w rozmowach Foreign Office ze stroną czechosłowacką odgrywał w owym okresie W. Strang, z którym Beneš spotkał się 21 czerwca. We wręczonym mu wtedy memorandum, przewodniczący Czechosłowackiego Komitetu Narodowego zaproponował dokooptowanie do nowo powstającego rządu tymczasowego posła Vladimíra Hurbana – Słowaka – posła czechosłowackiego w Stanach Zjednoczonych lub jakiegoś innego Słowaka, katolika z kraju, oraz byłych ministrów rządu Protektoratu, przebywających już wówczas na emigracji, takich jak Ladislav Feierabend i Jaromír Nečas. Chciał, aby spośród 13 członków rządu 5 było Słowakami⁶⁷. Beneš miałby objąć urząd prezydenta Republiki a utworzona Rada Państwa pełniąc funkcje parlamentu, grupowałaby reprezentantów szerokiego spektrum czechosłowackiej sceny politycznej. W przekonaniu Beneša proponowane zmiany w istotny sposób poszerzały bazę polityczną powstającego rządu i powinny zadowolić zarówno ambicje słowackie, jak i spełnić postulaty podnoszone w negocjacjach przez Brytyjczyków. Tym razem odpowiedź

⁶³ AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129 – *Dopis pana presidenta Siru Sinclairovi* (z 18 VI 1940 r.); *Dopis pana presidenta ministrovi Edenovi* (z 18 VI 1940 r.); *Dopis Arch. Sinclaira panu presidentovi* (z 18 VI 1940 r.); *Dopis Mr. A. Edena panu presidentovi* (z 19 VI 1940 r.); E. Beneš, *Memoirs...*, s. 103–105; E. Čejka, *op. cit.*, s. 219–223.

⁶⁴ AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129 – *Dopis pana Presidenta p. B. Lockhartovi o finanční záloze Provisorní vládě* (z 27 VI 1940 r.); *Memorandum o čsl. letečích v Anglii* (z 2 VII 1940 r.); *Memorandum o čsl. armádě v Anglii* (z 5 VII 1940 r.). A. Eden po przybyciu czechosłowackich oddziałów do Wielkiej Brytanii wystosował do nich w dniu 14 lipca posłanie ofiarując im gościnę, braterstwo broni i wspólną walkę aż do odbudowania niepodległości ČSR. E. Beneš, *Memoirs...*, s. 105.

⁶⁵ J. Kuklík, *Vznik Československého Národního Výboru...*, s. 108.

⁶⁶ L. K. Feierabend, *Politické vzpomínky*, t. 1, b.m.w. 1994, s. 370.

⁶⁷ AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129 – *Memorandum. The Constitution of the Czechoslovak Government* (z 21 VI 1940 r.). Patrz też: J. Kuklík, *Vznik Československého Národního Výboru...*, s. 109–110.

przedstawiciela Foreign Office W. Stranga była pozytywna. Oświadczano w niej, iż o ile Beneš może faktycznie zagwarantować współpracę wymienionych w memoriale osób, rząd Jego Królewskiej Mości jest skłonny rozważyć możliwość uznania czechosłowackiego rządu tymczasowego, jednakże pod pewnymi warunkami wymagającymi dalszej dyskusji⁶⁸. Rozmowy były zatem kontynuowane, choć napotymano na pewne istotne różnice stanowisk. Dotyczyły one zwłaszcza kwestii prawnych. Sir Herbert William Malkin – ekspert Foreign Office w tej dziedzinie – wytrwale twierdził, że od marca 1939 r. Czechosłowacja nie istnieje, a zatem nie można z prawnego punktu widzenia uznać jej rządu na wychodźstwie, choć i on nie zaprzeczał, że są ważne polityczne powody dla uczynienia takiego kroku. Biorąc te zastrzeżenia pod uwagę, strona brytyjska chciała ewentualne uznanie obwarować pewnymi klauzulami dotyczącymi kwestii przyszłych powojennych granic czechosłowackiego państwa i aktualnej jurysdykcji nad obywatelami czechosłowackimi przebywającymi na terytorium brytyjskim⁶⁹.

Z kolei Beneš, w prowadzonych z Foreign Office negocjacjach, opierał swoje stanowisko na czterech zasadach: 1) ČSR nigdy legalnie nie przestała istnieć, a wszystko, co się wydarzyło po 19 września 1938 r.⁷⁰, stało się nielegalnie, niekonstytucyjnie i zostało narzucone Czechosłowacji strachem, przemocą i terrorem; 2) celem działań na emigracji jest utworzenie, podobnie jak w czasie I wojny światowej, armii narodowej i przyłączenie jej do wysiłku wojennego aliantów, jako niezależnej kontynuatorki armii czechosłowackiej w kraju za czasów Republiki; 3) należy także ustanowić rząd ČSR na uchodźstwie i walczyć o jego uznanie i włączenie do szeregu narodów alianckich, odtworzyć aparat państwowy i faktycznie odbudować Republikę na wygnaniu; 4) podobnie trzeba utworzyć „quasi-parlament” na bazie wszystkich ugrupowań emigracyjnych⁷¹.

W dniu 9 lipca Beneš wystosował oficjalny list do lorda Halifaxa, w którym, przypominając powołanie jesienią 1939 r. Czechosłowackiego Komitetu Narodowego oraz utworzenie armii czechosłowackiej u boku aliantów i udział Czechów i Słowaków w wojnie przeciw wspólnemu wrogowi, notyfikował ministrowi Foreign Office utworzenie czechosłowackiego rządu tymczasowego wraz z innymi strukturami administracyjnymi państwa na wychodźstwie. Na jego czele, jako prezydent Republiki, stanął Beneš. Stanowisko premiera rządu objął ksiądz dr Jan Šrámek, były wieloletni minister w rządach czechosłowackich. Obok niego w gabinecie miało zasiąść

⁶⁸ AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129 (kopia) *Dopis W. Stranga panu Presidentovi* (z 6 VII 1940 r.).

⁶⁹ J. Kuklík, *Vznik Československého Národního Výboru...*, s. 111–117.

⁷⁰ 19 IX 1938 r. Wielka Brytania i Francja wezwały Czechosłowację do oddania III Rzeszy żądanych przez Hitlera terenów pogranicza.

⁷¹ E. Beneš, *Memoirs...*, s. 106–107.

12 ministrów, między którymi wymienieni zostali: L. Feierabend, gen. S. Ingr, J. Masaryk, J. Nečas, Š. Osuský i inni. Deklarowano także zamiar powołania czechosłowackiej Rady Państwa, mającej pełnić rolę „pewnego rodzaju tymczasowego parlamentu”, skupiającego reprezentacje wszystkich kierunków politycznych i społecznych, oraz wykonującego funkcje doradcze i kontrolne wobec rządu. Jej szczegółowe kompetencje miał określić osobny dekret prezydenta, przygotowany w porozumieniu z rządem. Jednocześnie w nocy składano podziękowanie rządowi Jego Królewskiej Mości za dotychczasową pomoc, a szczególnie za jego postępowanie po 15 marca 1939 r. Odmowę uznania legalności okupacji niemieckiej na terytorium Czechosłowacji oraz utrzymanie funkcjonowania czechosłowackich placówek dyplomatycznych w Wielkiej Brytanii zinterpretowano jako fakty potwierdzające polityczne i prawne trwanie Republiki Czechosłowackiej. Dokument kończył się wezwaniem do uznania przez Wielką Brytanię powołanego czechosłowackiego rządu tymczasowego⁷².

Mimo trwających już od dłuższego czasu negocjacji, część spraw dotyczących uzgodnień wewnątrzczeskosłowackich pozostawała jeszcze niedopracowana. Niemal do ostatniej chwili nie wszyscy z wymienionych w nocy Beneša polityków wyrazili swoją zgodę na objęcie poszczególnych tek ministerialnych. Nadal nieznanym było stanowisko J. Masaryka przebywającego wtedy w Stanach Zjednoczonych, mającego pełnić urząd ministra spraw zagranicznych. Jednak już na dzień przed otrzymaniem oficjalnej informacji o stanowisku Foreign Office wobec propozycji zawartych w piśmie z 9 lipca, Beneš był pewien pozytywnego i rychłego końca negocjacji, z radością oznajmiając o tym L. Feierabendowi – jednemu z przyszłych członków gabinetu⁷³.

W odpowiedzi wystosowanej w dniu 18 lipca w imieniu władz brytyjskich lord Halifax stwierdzał gotowość spełnienia postulatów czechosłowackich i deklarował wszelkie ułatwienia dla działań tworzących struktur Republiki na terytorium Zjednoczonego Królestwa. Jednocześnie jednak wyraźnie zastrzegł, że krok ten nie będzie oznaczał, iż Wielka Brytania ma zamiar angażować się w uznawanie lub popieranie ustanawiania jakichkolwiek przyszłych granic w Europie Środkowej. Odnosił się również do sugestii zawartych w nocy czechosłowackiej, jakoby zachowanie rządu brytyjskiego po 15 marca 1939 r. świadczyło o jego pozytywnym nastawieniu wobec poglądu o nieprzerwanym legalnym istnieniu i prawnej ciągłości Republiki. Stwierdzał, że żadnego definitywnego stanowiska w tej kwestii nie przyjęto. Rząd brytyjski protestował jedynie przeciw zmianom

⁷² AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129 – *Dopis pana Prezidenta Lordu Halifaxovi* (z 9 VII 1940 r.). Patrz też: E. Beneš, *Šest let exilu...*, s. 438–440. O składzie i strukturze rządu pisze J. Kuklik, *Londýnský exil...*, s. 52–54.

⁷³ L. K. Feierabend, *op. cit.*, s. 375.

dokonanym na terytorium Czechosłowacji w wyniku niemieckiej akcji zbrojnej, chcąc przez to zaznaczyć, że według niego nie miały one podstaw prawnych. Lord wyraził też gotowość kontynuowania rozmów w szczegółowych kwestiach technicznych, na co Beneš natychmiast wyraził zgodę proponując by podjąć je już po przewidywanym akcie uznania⁷⁴.

Oficjalne zawiadomienie o uznaniu czechosłowackiego rządu tymczasowego, wraz z zaproszeniem do dalszych negocjacji zostało przesłane przez lorda Halifaxa na ręce prezydenta Republiki 21 lipca⁷⁵. Jeszcze tego samego dnia prezydent Beneš specjalnym dekretem powołał do życia Radę Państwa złożoną z mianowanych na rok reprezentantów różnych czechosłowackich ugrupowań politycznych, oprócz komunistów i Niemców sudeckich. Jej pierwszym przewodniczącym został dawny minister Rudolf Bechyně⁷⁶.

Zgodnie z nieoficjalnym porozumieniem zawartym w trakcie negocjacji Beneša z W. Strangiem 20 lipca, postanowiono, że pierwsze publiczne oświadczenie w sprawie uznania władz czechosłowackich zostanie wygłoszone w Izbie Gmin 23 lipca. W wieczornej prasie miał zaś ukazać się uzgodniony, oficjalny komunikat odnoszący się do tego wydarzenia. Jego kopię dzień wcześniej Strang przesyłał Benešowi wraz z listem informującym go o zamierzonej procedurze działania⁷⁷. Tekst owego komunikatu był w zasadzie identyczny z oświadczeniem wygłoszonym nazajutrz w Parlamencie przez premiera Wielkiej Brytanii Winstona Churchilla⁷⁸. Jeszcze tego samego dnia – 23 lipca 1940 r. – w pomieszczeniach Czechosłowackiego Komitetu Narodowego na Park Street odbyło się pierwsze zebranie rządu tymczasowego, na którym zaprzysiężono nowo powołanych ministrów⁷⁹. Kilkumiesięczny wysiłek dyplomacji Beneša, od jesieni 1939 r. konsekwentnie zmierzającej do tego celu, został uwieńczony sukcesem. Prezydent Republiki Czechosłowackiej na uchodźstwie mógł w audycji radiowej w dniu 24 lipca poinformować swoich rodaków o powołaniu nowych struktur państwowych deklarując przy tym, że są one kontynuacją Republiki sprzed Monachium⁸⁰.

⁷⁴ AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129 – *Dopis Lorda Halifaxe Panu Presidentovi* (z 18 VII 1940 r.); *Dopis pana Presidenta Lordu Halifaxovi* (z 19 VII 1940 r.); Patrz też: E. Beneš, *Šest let exilu...*, s. 441–442; E. Táborský, *op. cit.*, s. 64–65.

⁷⁵ AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129 – *Dopis Lorda Halifaxe Panu Presidentovi* (z 21 VII 1940 r.); E. Beneš, *Šest let exilu...*, s. 442–443.

⁷⁶ *Czechoslovakia Fights Back...*, s. 188; E. Beneš, *Memoirs...*, s. 112–113.

⁷⁷ AMZV, LA-D, Politické věci, oddíl 4, regál 70, číslo 129 – *Dopis W. Stranga panu Presidentovi* (z 22 VII 1940 r.) wraz z *Official Communiqué*; patrz też: AÚ TGM, fond 37, sign. 5, počet listů 67, – *Draft Official Communiqué*, s. 44.

⁷⁸ *Mr Churchill's Statement on Recognition of Czechoslovak Government*, [w:] E. Beneš, *Memoirs...*, s. 301.

⁷⁹ L. K. Feierabend, *op. cit.*, s. 378.

⁸⁰ E. Beneš, *Memoirs...*, s. 114.

Podsumowując rezultaty przedsięwzięć podejmowanych wobec Wielkiej Brytanii przez polityków czechosłowackich na emigracji w okresie od marca 1939 r. do lipca 1940 r., trzeba zauważyć, że działali oni pod presją dramatycznych wydarzeń istotnie zmieniających sytuację polityczną całej Europy. Ów czynnik zmian w znacznym stopniu określał możliwości realizacji zamierzonych przez nich celów, odgrywając bez wątpienia pozytywną rolę w procesie ich osiągnięcia.

Zajęcie Pragi przez Niemców w marcu 1939 r. wyraźnie zmieniło nastawienie gabinetu brytyjskiego do kwestii czechosłowackiej, stwarzając szersze pole do aktywności politycznej wychodźstwa nie akceptującego ani umowy monachijskiej, ani rządu Protektoratu. Wybuch II wojny światowej pozwolił na powołanie uznawanego przez aliantów zachodnich Czechosłowackiego Komitetu Narodowego i utworzenie armii we Francji. Wreszcie klęska tej ostatniej umożliwiła odtworzenie podstawowych struktur państwowych Republiki na uchodźstwie, cieszących się poparciem Wielkiej Brytanii.

Obok owych kryzysów przyspieszających bieg wydarzeń można także wskazać na szereg stałych bądź działających w dłuższym okresie czynników określających warunki aktywności strony czechosłowackiej. Podstawowym z nich były skutki układów monachijskich krępujące tak pod względem prawnym, jak i politycznym zarówno środowiska czechosłowackiej emigracji, jak i ich brytyjskich i francuskich partnerów. Nie mniej ważne okazały się istniejące podziały wewnętrzne i rywalizacja w łonie owego wychodźstwa, widoczne zwłaszcza pomiędzy Czechami i Słowakami. Wreszcie utrzymujący się niechętny stosunek władz francuskich do osoby Beneša i swego rodzaju rywalizacja francusko-brytyjska o wpływy w środowisku emigracji czechosłowackiej nie pozostawały bez znaczenia dla działań Foreign Office wobec omawianej kwestii.

Mimo tych trudności, bilans dokonań kształtującej się dyplomacji czechosłowackiej na obczyźnie wypada pozytywnie. Kolejne zasadnicze zmiany warunków jej funkcjonowania w omawianym czasie umożliwiają wyodrębnienie przynajmniej trzech okresów owej aktywności.

W pierwszym – najtrudniejszym – od marca do września 1939 r. skupieni wokół Beneša politycy czechosłowaccy działali w zasadzie jako osoby prywatne. Celem ich akcji było:

- 1) zapobieżenie uznania legalności skutków agresji niemieckiej z 15 marca przez mocarstwa zachodnie;
- 2) utrzymanie funkcjonowania czechosłowackich placówek dyplomatycznych, które wypowiedziały posłuszeństwo rządowi Protektoratu;
- 3) utworzenie organu kierowniczego czechosłowackiej emigracji politycznej, uznawanego przez sprzymierzonych za reprezentanta interesów czechosłowackich;

4) osiągnięcie porozumienia pomiędzy skłóconymi środowiskami wychodźstwa.

Jedynie dwa pierwsze z tych założeń udało się w owym okresie zrealizować. Już wtedy zostaje też sformułowana idea ciągłości istnienia Republiki Czechosłowackiej, odtąd konsekwentnie propagowana we wszystkich negocjacjach ze sprzymierzeńcami.

Okres drugi – od września 1939 r. do maja 1940 r. – przynosi nawiązanie stałych kontaktów grupy Beneša z Foreign Office, gdzie jego wpływ na rozstrzygnięcie kwestii czechosłowackiej odtąd stale rośnie. Wtedy też zostają wskazane dwa kolejne cele działania:

- 1) powołanie armii czechosłowackiej na emigracji;
- 2) utworzenie rządu tymczasowego – a w perspektywie posiadającego taki sam status prawny jak władze innych państw na uchodźstwie.

Wobec niepowodzenia przy pełnej realizacji drugiego z nich zostaje on czasowo ograniczony do utworzenia Czechosłowackiego Komitetu Narodowego, co jednakże pozwala wypromować Beneša jako jego przewodniczącego na główną postać emigracji czechosłowackiej. Odtąd postulat powołania rządu tymczasowego jest wszakże stale obecny w działaniach dyplomacji czechosłowackiej, chociaż z jego realizacją czekano na zmianę sił politycznych pozostających przy władzy we Francji i w Wielkiej Brytanii.

Okazało się jednak, że nie tyle zmiana u steru rządów w obu mocarstwach zachodnich, co ofensywa niemiecka podjęta w maju 1940 r. była w tym względzie czynnikiem decydującym. Jej skutki wyznaczają też ramy chronologiczne trzeciego z omawianych okresów, obejmującego czerwiec i lipiec 1940 r., w którym dyplomacji czechosłowackiej udało się sfinalizować projekt powołania rządu tymczasowego. Jednocześnie celami bieżącymi stały się wtedy ewakuacja armii z Francji i odtworzenie jej na terytorium brytyjskim.

Stanowisko Foreign Office wobec spraw czechosłowackich było determinowane paroma czynnikami. Obok wspomnianych już względów na porozumienia monachijskie wymienić wśród nich należy:

- 1) niechęć do zadrażniania stosunków z Węgrami i Włochami, na których neutralność w toczącej się wojnie wciąż liczą;
- 2) generalne poparcie dla koncepcji federacyjnych (w tym polsko-czechosłowackich) zmierzających do utworzenia silniejszych struktur politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej;
- 3) zasada niewiązania się przed zakończeniem wojny żadnymi umowami dotyczącymi kwestii przyszłych granic w tej części kontynentu – wynikająca z obawy skrępowania sobie możliwości manewru na kończącej wojnę konferencji pokojowej i z niechęci do angażowania się w spory toczące się często pomiędzy aktualnymi sojusznikami Wielkiej Brytanii;
- 4) osamotnienie po klęsce Francji podnoszące walor każdego sprzymierzeńca wyrażającego gotowość do dalszej walki z Niemcami.

Mimo ewidentnych sukcesów dyplomacji Beneša kilka zasadniczych spraw w stosunkach z Wielką Brytanią pozostawało nadal nierozstrzygniętych. W całym omawianym okresie raczej unikano bezpośredniej dyskusji o sprawie powojennych granic Czechosłowacji. Nie udało się też uzyskać ze strony Foreign Office unieważnienia układów monachijskich ani uznania ciągłości istnienia I Republiki. Kwestie te, wraz ze sprawą przekształcenia rządu tymczasowego we w pełni uznawany rząd ČSR, stały się przedmiotem zabiegów polityków czechosłowackich w dalszych latach wojny.

Radosław Żurawski vel Grajewski

THE POLITICAL ACTIVITY OF EDVARD BENEŠ AND THE BRITISH GOVERNMENT
(MARCH 1939–JULY 1940)

Dr. Edvard Beneš the last president of the First Czechoslovak Republic decided to leave the country and went on exile just after the München agreement in September 1938. He hoped to be able to act on behalf of the restoration of Czechoslovakia. Still some possibility for his political activity were open not earlier than after March 15th 1939 when the Germans had entranced Prague thus having crushed the München agreement. From the very beginning he aimed to create a kind of Czechoslovak Government in exile and if possible to reconstruct the entire political structure of the Czechoslovak state temporary abroad. He sustained the First Czechoslovak Republic was still existing and according to its constitution and its law had never ceased to exist. There were however some obstacles that disturbed him and his political supporters to achieved those aims. At first there was disunion in the ranks of the Czechoslovak emigration as regards the person who ought to be a leader. Beneš was supported by those from USA and Great Britain, and the British Government as well. But there were the other pretenders – Milan Hodža and Štefan Osuský both were Slovak politicians supported by the French government and those Slovaks on exile who wanted the wider autonomy of their country within the framework of the Czecho-Slovak state. Beneš refused both as he wanted neither to share the power with the other person nor to accept the equal relation with the Slovaks in their common Czechoslovak state. Eventually there were the war's events that helped him to solve the most difficult problems. After the outbreak of the War World II he proclaimed Czechoslovakia to be at war with Germany. Still the Allied Powers refused to recognise Czechoslovak government and Great Britain recognised the Czechoslovak National Committee not earlier than in December 1939. Beneš had to wait till July 1940 when the military catastrophe of France destroyed the political position of his opponents. Still even than however the British had announced the recognition of the so called Provisional Government of the Czechoslovak Republic, they refused to admit the uninterrupted existence of the Czechoslovak state and the recognition of its former borders as well. These were the problems Beneš was forced to deal with for the wartime years to come still since then enjoying the position of an unquestionable leader of the Czechoslovak political emigration during the World War II.